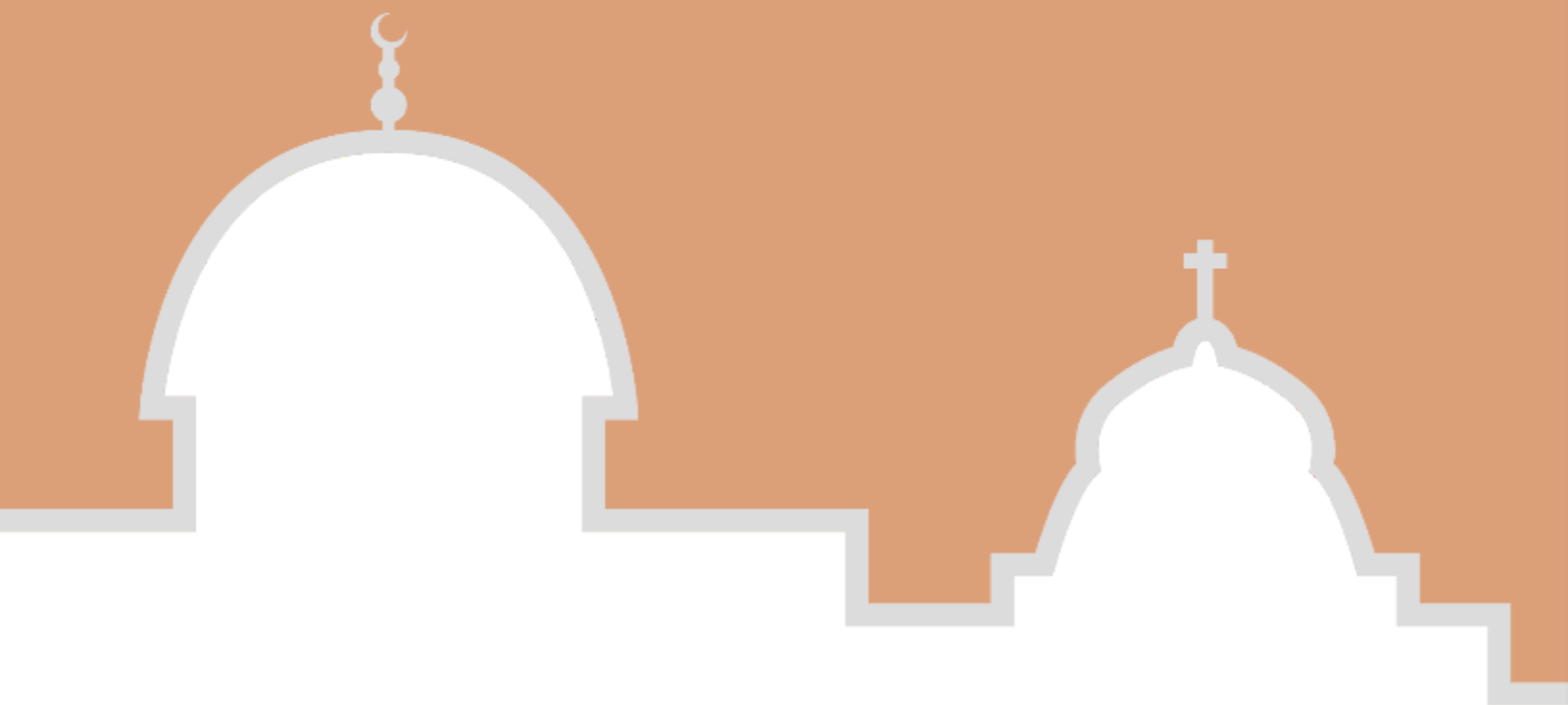

מיעוטים בישראל

סיכום הרצאות

קורס מורי דרך – דלתון

המכללה האקדמית וינגייט, 2022-2023

אורן בצלאלי

Oren.Betzaleli@GMAIL.COM

OREN BETZALELI
IN THE FOOTSTEPS OF THE GREATEST STORIES

תוכן עניינים

2	מבוא
2	מהו מיעוט?
2	מיעוטים בישראל
2	מיעוטים בהגדרת משרד התיירות
4	ערביי ארץ-ישראל
4	מיהם הערבים?
4	מאפייני החברה הערבית המסורתית
5	המשפחה הערבית המסורתית
8	הבית והכפר הערבי
9	תרבות ערבית
11	הדרוזים (בנו מערוף)
11	מקורות הדת הדרוזית
12	התפשטות הדת הדרוזית
12	עקרונות הדת הדרוזית
14	מבנה החברה הדרוזית
14	מקום המפגש הדתי
15	אתרי עלייה לרגל דרוזים בארץ
16	הדגל הדרוזי
16	הדרוזים במדינת ישראל

מהו מיעוט?

- קבוצה של אנשים שקשורים ביניהם בקשרים של מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה או דת, ומרגישים את עצמם שונים מרוב האוכלוסייה אשר בתוכה הם חיים.
- קבוצה בעלת תודעה לאומית המהווה מיעוט במדינה שבה לאום אחר מהווה רוב.
- הגדרת מיעוט היא הגדרה סובייקטיבית, ולא אובייקטיבית, והיא תלויה בתחושה של קבוצת אוכלוסייה.
- מספר הפריטים חייב להיות גדול מ-1, אבל לא חייב להיות פחות מ-50%. למשל השחורים במשטר האפרטהייד, או הנשים בעולם שמרגישות מיעוט למרות שהם רבות מגברים בעולם כולו.
- הגדרת המיעוט היא תלויה מיקום.
- אדם יכול להשתייך למספר קבוצות מיעוט בו זמנית, למשל אישה מוסלמית בישראל, שייכת לקבוצת המיעוט של המוסלמים בישראל וכן לקבוצת המיעוט של הנשים.

מיעוטים בישראל

- נכון לספטמבר 2022 מונה אוכלוסיית ישראל כ-9.6 מיליון איש, מתוכם:
  - 7.07 מיליון יהודים (75%)
  - 2.02 מיליון ערבים (21%) שנחלקים ל:
    - 1.7 מיליון מוסלמים (83.7%)
    - 180 אלף נוצרים (9%)
    - 150 אלף דרוזים (7.4%)
    - צ'רקסים (5,000), עלאוים (2,600), בהאים (כ-1,000 מתנדבים, לא תושבי המדינה)
  - 0.5 מיליון "אחרים" (0.5%), שרובם נוצרים שאינם חלק מהמגזר הערבי, עולים מחבר המדינות או צאצאי יהודים שאינם יהודים על פי דתם, ומוגדרים כ"אחרים".
- בנוסף, ישנם בישראל כמה עשרות אלפים של קבוצות נוספות ללא מעמד רשמי
  - יותר מ-100 אלף עובדים זרים בכל רגע נתון, מתוכם כ-18 אלף לא חוקיים
  - כ-60,000 תיירים ללא אשרה בתוקף
  - כ-26,000 פליטים ומסתננים מאפריקה

○ ומספר לא ידוע של שוהים בלתי חוקיים משטחי יהודה, שומרון וחבל עזה (שב"חים)

מיעוטים בהגדרת משרד התיירות

- ערביי ארץ ישראל – הכפר הערבי, מסורות ומנהגים, תיור ואירוח ביישובים ערביים.
- בדואים – מוצאם, הבדואים בנגב ובגליל, מנהגים ומסורות ייחודיים, המעבר מחיי נוודות לתושבות קבע.
- דרוזים – היסטוריה, עקרונות הדת, פריסת היישובים הדרוזיים.
- בהאים – היסטוריה, עקרונות האמונה, חישובת אתרי הבהאים בארץ וההכרה בהם (עכו וחיפה) כאתרי מורשת עולמית.
- אחמדים – היווצרות הפלג מבחינה היסטורית, ומאפייניו.
- עלווים – היסטוריה ועיקרי אמונה.
- צ'רקסים – היסטוריה, התאסלמות, מורשת ויישובי הצ'רקסים בארץ.

ערביי ארץ-ישראל

מיהם הערבים?

- מוצא מחצי האי ערב – רוב ערביי ישראל אינם מחצי האי ערב, למעט אולי חלק מהבדואים.
- מי ששפת אימו היא ערבית – וכאלה יכולים להיות מוסלמים, נוצרים, דרוזים וכו'.
- מי שחולק אורח חיים ערבי – תרבות, אוכל, מנהגים...
- נתין של מדינה ערבית.
- זהותו של האדם שמזהה את עצמו כערבי או שמזהה ע"י אחר כערבי.
- אין קשר בין השיוך של אדם כ"ערבי" לבין שיוכו הדתי. לא כל הערבים הם מוסלמים.

מנין הגיעו הערבים לארץ ישראל?

- במקרא מוזכרים שבטים ערביים, בהתייחס לקבוצות נוודיות שחיו באזור הערבה. הראשונים שהגיעו מחצי האי ערב לארץ היו הנבטים, שהגיעו לארץ בתקופה הפרסית-יוונית.
- יכול להיות שעם הכיבוש הערבי במאה ה-7 הגיעה גם אוכלוסייה ערבית, שהצטרפו ליהודים המקומיים שאימצו את התרבות הערבית (מוסתערבים), לנוצרים המקומיים ולאוכלוסייה של יהודים ונוצרים שאימצו את הדת והתרבות האיסלאמית.
- כיום ידועות מספר משפחות בכפרים ערביים בגליל התחתון (בעראבה ובסחנין), שמקור משפחתן הוא ממשפחות יהודיות שחיו באזור, וככל הנראה התערבו בחברה המוסלמית לאחר הכיבוש.
- ידועים גלים של הגירה של ערבים לארץ ישראל בתקופת השלטון העות'מאני והבריטי, למשל הדרוזים שהגיעו במאה ה-16, אפריקאים שמגיעים במאה ה-19, מצרים וסודנים שמגיעים בעקבות מוחמד עלי, מוגרבים שהתיישבו בגליל התחתון ובירושלים, בוסנים, צ'רקסים, טורקמנים, חורנים ועוד.

מאפייני החברה הערבית המסורתית

- חברה כפרית-חקלאית – התבססות על החקלאות כענף הפרנסה העיקרי. התיעוש הגיע לחברה הערבית בשלב מאוחר יחסי.
- חברה שמרנית – נאמנות למסורת והתנגדות ליוזמות כפויות (!) לשינוי. שינוי מתקבל בברכה אם הוא מגיע באופן אורגני, ובהלימה למסורת הערבית.
- חברה הירארכית – התבססות על גיל, מגדר, דורות וסדר הלידה.
- חברה פטריאכלית, פטרילינאלית ופטריולוקלית - חברה המתבססת על מעמדו של האב כסמכות העליונה, שמוריש את שמו ואת רכושו לבניו המתגוררים עמו.

השם הערבי

- לדוגמא, ההיסטוריון הערבי בן המאה ה-14: אבו אל-פידא איסמאעיל אבן עלי אבן מחמוד אל-איובי אל-מלכ אל-מואייד, א-דין א-שאמי
  - שם פרטי, שנבחר ע"י הוריו (איסם) = איסמאעיל
  - שושלת יוחסין (ניסב) = איבן עלי איבן מחמוד
  - כינוי (כוניה), לרוב התייחסות לבנו הבכור = אבו אל-פידאא
  - תכונות אופי / תפקיד / תואר (לאקב) = אל מלכ אל מואייד עימאד א-דין (יסוד האמונה, אדם אדוק באמונתו), יכול להיות גם חאג'
  - שייכות שבטית (ניסבה) = אל-איובי, א-שאמי, איובי מאיזור סוריה.
- הפניה לאדם רק בשמו הפרטי יש בה חוסר כבוד.
- השמות הפרטיים יהיו:
  - על שם דמויות היסטוריות: מוחמד, עלי, מוסה, פאטמה, עיסא, חנא
  - על שם אחד מכינויי האל: סלאם, אל ג'מאל, מאליק, עזיז, לעיתים בתוספת "עבד", כמו בשם עבדאללה
  - שמות של בעלי חיים (לגברים) או צמחים (לנשים) – אסאד, נימר
  - שמות של תכונות: ג'מיל (יפה), סעיד (נדיב), נביל (שמח)
  - שמות כליים: אמל (תקווה), סחר (בוקר)

המשפחה הערבית המסורתית

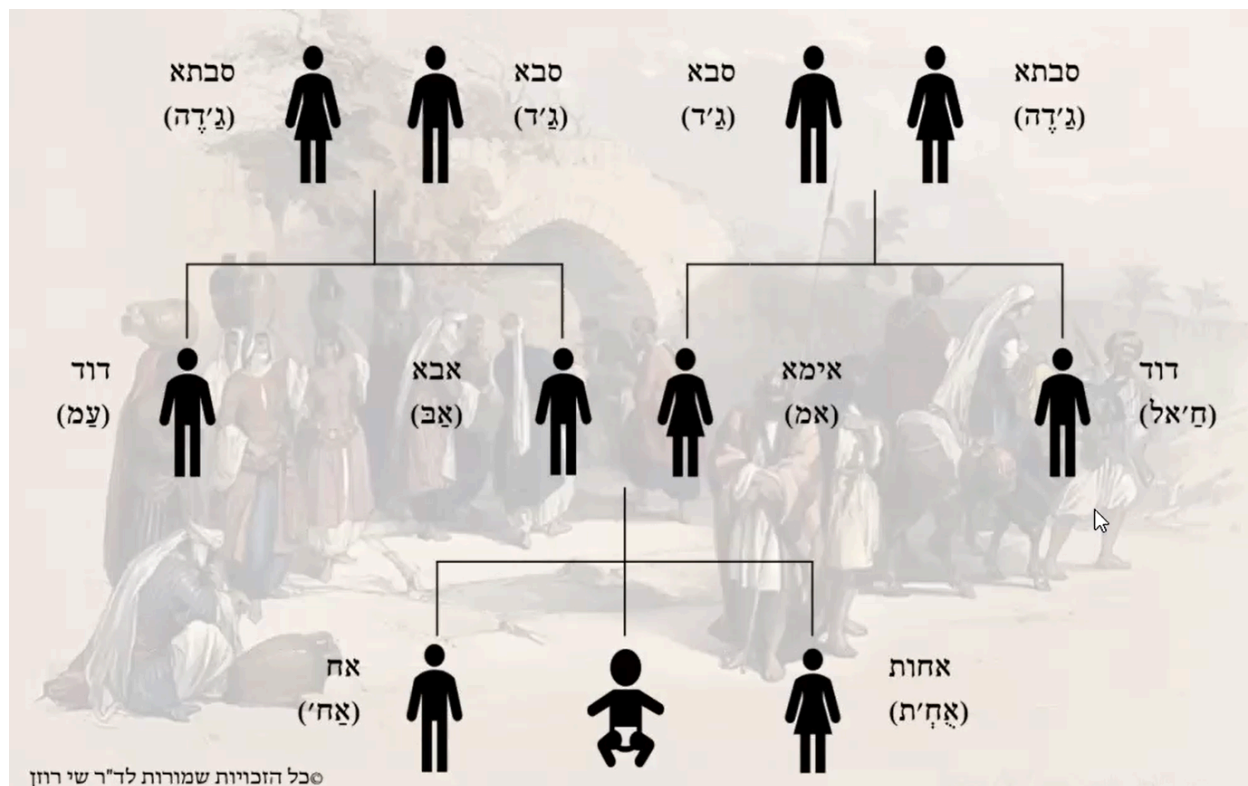
- המשפחה הערבית המסורתית כוללת שלושה דורות, אב ואם, ילדיהם ונכדיהם, וכן דודים רוקים.
- המשפחה בנויה כמסגרת הירארכית, כשהאב הוא הפטריארך של המשפחה, ושאר המשפחה מסודרת לפי גיל (זקן קודם לצעיר), מין (גברים קודם), דור (אב קודם לבן).
- בקרב דור הבנים, לבן הבכור יש עדיפות. לאחר נישואין, בן יישאר עם משפחתו, ובת תעבור למשפחת בעלה.
- אורח החיים של המשפחה הוא אורח חיים משותף, כאשר המשפחה כולה חיה בחצר אחת (בכפרים) או בבית קומות אחד (בעיר).
- מקורות ההכנסה הולכים לקופה משפחתית משותפת, שמנוהלת ע"י אב המשפחה. נשות המשפחה עובדות יחדיו על התקנת ארוחות ושאר משימות הבית המסורתיות.
- בתוך המשפחה יש ערבות ואחריות הדדית, גם בתוכה וגם כלפי חוץ. המשפחה כולה נותנת את הדין לעבירה שאחד מבני המשפחה עושה.
- לחלקים שונים בחברה יש שמות שונים:
  - עאאלה – משפחה גרעינית
  - אהל – משפחה מורחבת, הכוללת שלוש דורות

○ נסאייב – קרובי חיתון

○ חמולה – תת שבט, מספר משפחות מורחבות המתייחסות לאב משותף אחד

● לקרובי משפחה מצד האב ומצד האם שמות שונים

כבוד המשפחה

- בחברה הערבית מבחינים בין כבוד אישי (שרף) לבין עארד (כבוד המשפחה). אדם שנוהג באופן בלתי הולם עלול לפגוע בכבוד המשפחה, ועלול לפגוע בדרך שבה החברה רואה את המשפחה כולה.
- פגיעה בכבוד המשפחה עלול להיפגע בעיקר עקב התנהגות בלתי הולמת של בת משפחה, שכן התפיסה היא שהתנהגותה מושפעת מהחינוך שאותו היא קיבלה, ולכן כבוד המשפחה כולה מוטל על הכף.
- במקרה של פגיעה בכבוד המשפחה, באופן שבו המעשה נחשף בציבור, על הגברים של המשפחה לשקם את כבוד המשפחה. לעיתים השיקום כרוך בנישואי האישה, אפילו בכפייה, הענשת האישה ואפילו רצח. כיום ידועים בין 40-4 רציחות בשנה על רקע פגיעה בכבוד המשפחה בחברה הערבית.

שידוך ונישואים

- השידוך לבנים ולבנות הוא באחריות ההורים. לבנים ובנות אין בחירה חופשית בבחירת בני זוג, אבל במקרים מסוימים הבן או הבת יבקשו מהוריהם לשדך להם מישהו או מישהי מסוימת, אותם הם פגשו באוניברסיטה או במרעה.
- הקרבה המותרת לשידוכים היא של בני דודים, והשאפה היא להתחתן עם בן/בת דוד מצד האב.
- לעיתים מתקיימים נישואי חליפין, כאשר אח ואחות מתחתנים במקביל לאחות ואח של דוד.
- כאשר אין שידוך מתאים בקרבת המשפחה, יעדיפו להשיא את הבנים והבנות בתוך החמולה או לפחות באותו היישוב.
- כדי לממש נישואין צריכה הנערה להסכים, וגם המשפחה המורחבת צריכה להסכים, מתוך שיקולים כלכליים.
- לפני הנישואים (עורס) נהוג טקס אירוסין (חוטבה). לפני האירוסין יש מו"מ על התנאים הכלכליים של החתונה, ובה דנים היכן יגורו הזוג, מי יבנה להם את הבית (בד"כ אחראיות משפחת החתן), מה יהיה בתכולת הבית (בד"כ באחריות משפחת האישה).
- האירוסין מאושרים בטקס שנקרא ג'אהה, שבו מאשרים שני הצדדים, על המשפחות המורחבות שלהם, את האירוסין. לאחר האישור רשאים בני הזוג להיפגש, אבל תמיד בחסות בן משפחה נוסף.
- בטקס האירוסין מוצגים לראווה המתנות שהביא החתן לכלה, וכן מחולקות תשורות למזמנים. לאחר הטקס הזוג נחשב נשוי, ואף הם יכולים לקבל משכנתא לפי החוק הישראלי.
- החתונה עצה היא טקס שנמשך כשבוע שלם. במסגרת השבוע הזה מתקיים טקס "סהרת אל-ערוס", מסיבה כללה שבה מורחים את הכלה בחינה, וטקס "זיאנת אל ערוס", גילוח החתן. במהלך הטקס מגיעה משלחת אל בית הכלה והיא נלקחת לבית החתן.
- טקס החתונה המוסלמי הוא לא טקס דתי, אלא טקס חברתי.

מעמד האישה

- בחברה הערבית המסורתית נתפס מעמדה של האישה כנחות ממעמד הגבר:
  - אבי החתן קונה את הכלה לבן בעבור "מוהר"
  - על אישה נשואה נאסר לפגוש גברים זרים מלבד מגברי המשפחה.
  - יציאה ממתחם המשפחה חייבת להיות מלווה עם גבר מהמשפחה.
  - לגבר מותר להתחתן עם מספר נשים.
  - במקרה של גירושין או מות האב, הילדים נשארים בחזקת משפחת האב.
  - אישה לא יכולה להתגרש, רק גבר יכול.
  - ירושה הולכת רק לבנים הזכרים.
- היום יש שינויים במעמד האישה: איזה יכולה להתחתן רק מגיל 17, אסור להתחתן עם יותר מאישה אחת, נשים יוצאות לעבוד, בנות לומדות אפילו יותר מבנים, לאישה מותר לבחור ולהיבחר והשידוך מותנה באישור האישה. אולם לא כל השינויים הללו בחוק אכן נאכפים.

הבית והכפר הערבי

הבית הערבי

- בית ערבי מסורתי הוא מבנה מרובע ללא חלונות אבל עם פתחי אוורור, ובו גרים בני המשפחה וכן בעלי החיים של המשפחה.
- בכל חדר יש אזור נמוך, למשק החי, ואזור גבוה (מצטבא) ללינת בני המשפחה על מזרנים. את הבית מקיפה חצר, שחוצצת בין הבית לרחוב.
- הבית מתחיל מחדר אחד של ההורים, והבית מתרחב ככל שבני המשפחה נישאים. בכניסה למתחם יש חדר אחד שנועד לקבלת אורחים, כדי שאנשים זרים לא יסתובבו ברחבי הבית ויראו את נשות המשפחה ויפגעו בצנעתן.
- רבים מחיי היומיום מתנהלים על גג הבית, שכן הבית לא מאוורר וחיים בו גם בעלי חיים.

הכפר הערבי

- הכפר הערבי הוא גם מסגרת כלכלית. היום כל היישובים הערביים הם או כפרים או ערים שהתפתחו מכפרים, ולכן אין תכנון עירוני שנקבע מראש.
- הרבה מאוד מהיישובים נבנו על מורדות הרים וגבהות, כדי לאפשר הגנה מחד ולא לקחת שטחים חקלאיים מאידך. הבתים נבנים מחומר מקומי.

- בכפר יש אזורים מוגדרים לכל חמולה, ומרכז הכפר בנוי בצפיפות.
- בתוך הבתים והחצרות ישנה הקפדה על ניקיון, אולם המרחב הציבורי מוזנח.
- כל הכפרים צומחים סביב מעיין, ששמו "עין אל-בלאד" (מעין הכפר), וסביבו מתפתחים מרכז דתי (מסגד), כלכלי (שוק), וחברתי (דיוואן, מקום מפגש חברתי וקבלת אורחי הכפר).
- סביב המרכז המשותף מוקמות שכונות שמיועדות לחמולות שונות, ושמן בד"כ מתאר את מיקומם הגיאוגרפי (שרקיה), את שם החמולה, את מקור התושבים (שכונת המוגרבים), את חומר הגלם של הבתים (שכונת הפחים)...

- סביב הכפר יש שטחים חקלאיים, חלקם שטחים משותפים לכל הכפר (כמו הגורן) – אדמות מושעא, ושטחים אחרים מעובדים ע"י אנשים פרטיים (אדמות מולק).
- חלק מהשטחים החקלאיים רחוקים מהכפר, מה שמוביל חלק מהאנשים להתיישב חלק מהשנה ליד השטחים המרוחקים בחרבות או בעזבות, שלימים התפתחו ליישובים בפני עצמם.

תרבות ערבית

לבוש ערבי מסורתי

- הלבוש מושפע מלבוש מחצי האי ערב, מהאיסור בקוראן ללבוש בגדים צבעוניים, מהצורך לעטות את כל חלקי הגוף.
- הלבוש לא יפריע למצוות התפילה, לכן לכיסוי הראש לעולם לא יהיה טיטורה או מצחייה, כדי לא להפריע להשתחוות בזמן התפילה.
- גבר ילבש לרוב שארוואל ומעליו גלאבייה ומעיל צמר עיזים מעליו בחורף – עבאיה. על הראש יעטה הגבר כיסוי ראש, כמו טרבוש או כאפייה.
- נשים יעטו חג'אב על ראשן.

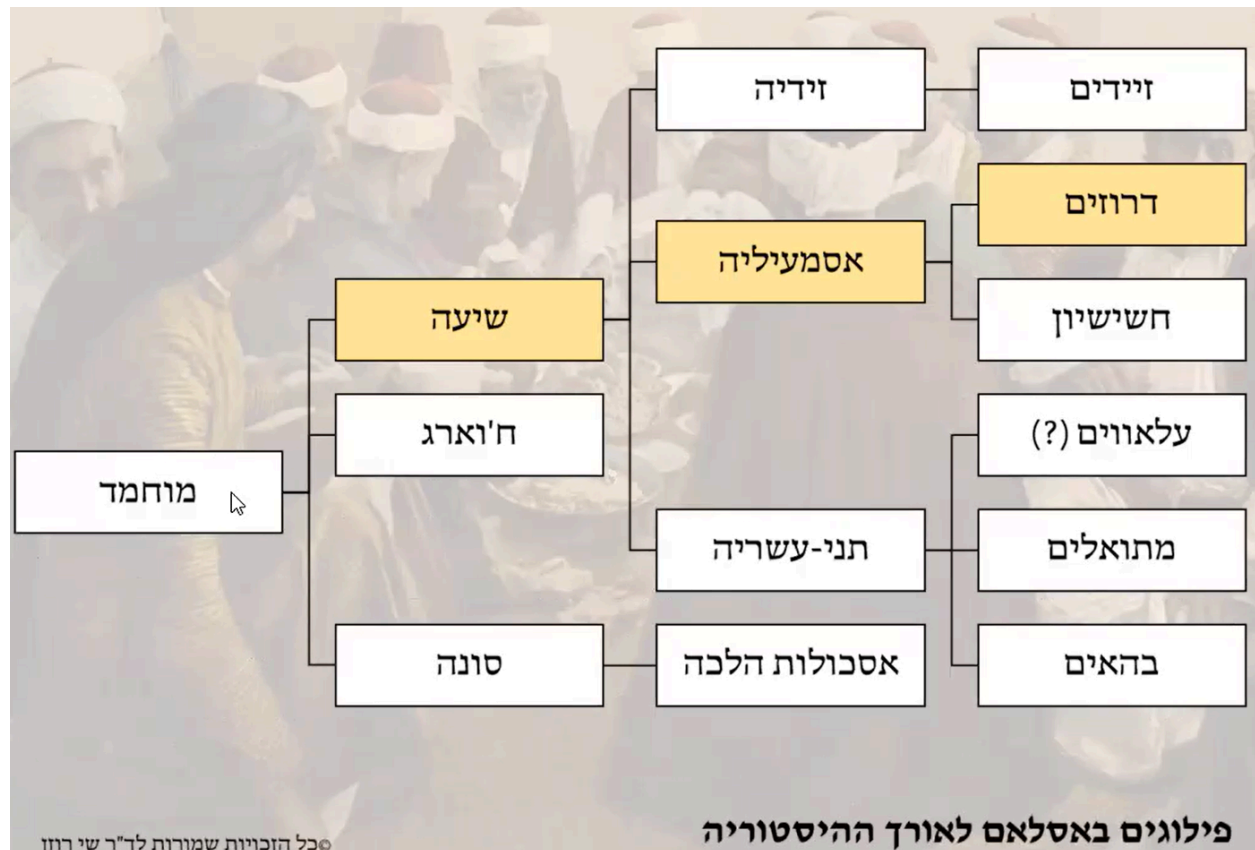
אוכל ערבי

- אוכל ערבי הוא לא השיפודים והסלטים אותם אנחנו מכירים ממסעדות "ערביות".
- אוכל ערבי מבוסס על גידולי השדה הסמוך, הרבה מאוד עשבים וירקות. יש איסור על אכילת חזיר. יש השפעה של המסורת העות'מאנית.
- הבסיס הם פיתה שטוחה (לאפה, אשתנור...), אורז, שמן זית, דגנים למיניהם, קטניות, בשר (בעיקר עז, כבש ועוף בעיקר), ירקות, עשבי בר ותוצרי חלב.
- בכל אזור האוכל מושפע מהמרחב. בצפון תהיה השפעה לבנונית וסורית, ביהודה ושומרון יבלטו מאכלי קדירה שכוללים הרבה מקורות אנרגיה, במדבר יהיה אוכל עמיד בתנאי מזג האוויר ולכן לא יהיו ירקות כמעט, בעזה תהיה השפעה מצרית והרבה דגים.
- המתוקים (חלויאת) הם דבר חשוב מאוד בחברה הערבית, כשתמיד בסוף ארוחה שותים קפה ואוכלים מתוק. המתוקים נקנים בחנות מתוקים מיוחדת שנמצאת בכל כפר. ביום רגיל שותים קפה מתוק ובאירוע אבל ישתו קפה מר.
- המתוקים נחלקים לכנאפה וסוגיה, בקלאווה וסוגיה וכל השאר. הכנאפה תופסת בשנים האחרונות מקום נכבד יותר, בהשפעה טורקית.

הדרוזים (בנו מערוף)

מקורות הדת הדרוזית

- הדרוזים, שנקראו במקור בנו מערוף ובטעות מכונים דרוזים, הם דת שמקורה מהאסלאם השיעי. הדת השיעית עברה פיצולים ופילוגים רבים לאורך ההיסטוריה, פיצולים שיצרו את הדת הדרוזית, את העלוואים ואת הבהאים.

- בשנת 909 ייסד עבדאללה אלמהדי, מצאצאי איסמעיל אבן-ג'עפר את השושלת הפאטימית ששלטה בצפון אפריקה והמזה"ת בין השנים 909 – 1171 לסה"נ.
- בסוף המאה ה-10 עלה לשלטון אל-חאכם באמר-אללה, שהיה מנהיג קיצוני. הוא רודף את הסונים, הנוצרים והיהודים. הוא מחרים את כנסיית הקבר בירושלים. מחוקק חוקים בעייתיים, כמו למשל איסור על אכילת מלוחייה, המאכל הלאומי של מצרים, אוסר גידול כלבים, מחייב עבודה בלילה ועוד.
- במקום להסתכל עליו כתמהוני או משוגע, קמה קבוצה במצרים שטוענת שהשגעון שלו מגיע מכך שהוא התגלות האל עלי אדמות. ב-1021 נעלם באמר-אללה, ומאמיניו טוענים שהוא ישוב כמשיח.
- אחד המובילים של מאמיני באמר-אללה היה חמזה אבן-עלי, שמונה ע"י באמר-אללה לאימאם של הדת החדשה, ה"מווחדון".

- אחד המצטרפים החדשים לדת המווחדון היה אדם בשם אבן איסמעיל אל-דרזי, שלימים החל להכריז על עצמו כהתגלות האל, וגורש עם תומכיו מקרב מאמיני המווחדון. למרות של אל-דרזי גורש, הפך שמו לכינוי גנאי של קהילת מאמיני באמר-אללה ע"י מתנגדיהם, ומכאן השם "דרוזים". השם המקורי היה, כאמור, המווחדון – כלומר מייחדי האל, או בנו מערוף.

התפשטות הדת הדרוזית

- כאשר באמר אללה נעלם, לוקח בנו של חמזה אבן-עלי – בהא א-דין, את הקהילה ובורח איתם צפונה לארץ ישראל, ומשם ללבנון, והם מתיישבים בלבנון ואולי גם בגליל העליון. בבית ג'אן יש מקום שמזוהה עם בהא א-דין.
- ב-1043 מכריז בהא א-דין על סגירת השערים, ומכאן ואילך אין אפשרות להצטרף לקהילת המווחדון / הדרוזים.
- במאה ה-15 עורך אל-אמיר אל-סייד את כל הכתבים הדרוזים, ומייצר את ה"ראסיל אל חוכמה", ספר שקובע את הכללים והחוקים של הקהילה הדרוזית.
- במאות ה-16 וה-17 מתחילה ההתיישבות נרחבת של דרוזים בארץ ישראל, בכרמל, בגליל ובגולן. במאה ה-18 נודדים הדרוזים מלבנון לסוריה, ומתיישבים על הר שקיבל את השם "ג'בל דרוז". כך נוצרו שלוש קהילות דרוזיות גדולות, בלבנון, בסוריה ובארץ ישראל, שמרכזם בואדי תים בלבנון, בעיירה שנקראת חצבאיה.

עקרונות הדת הדרוזית

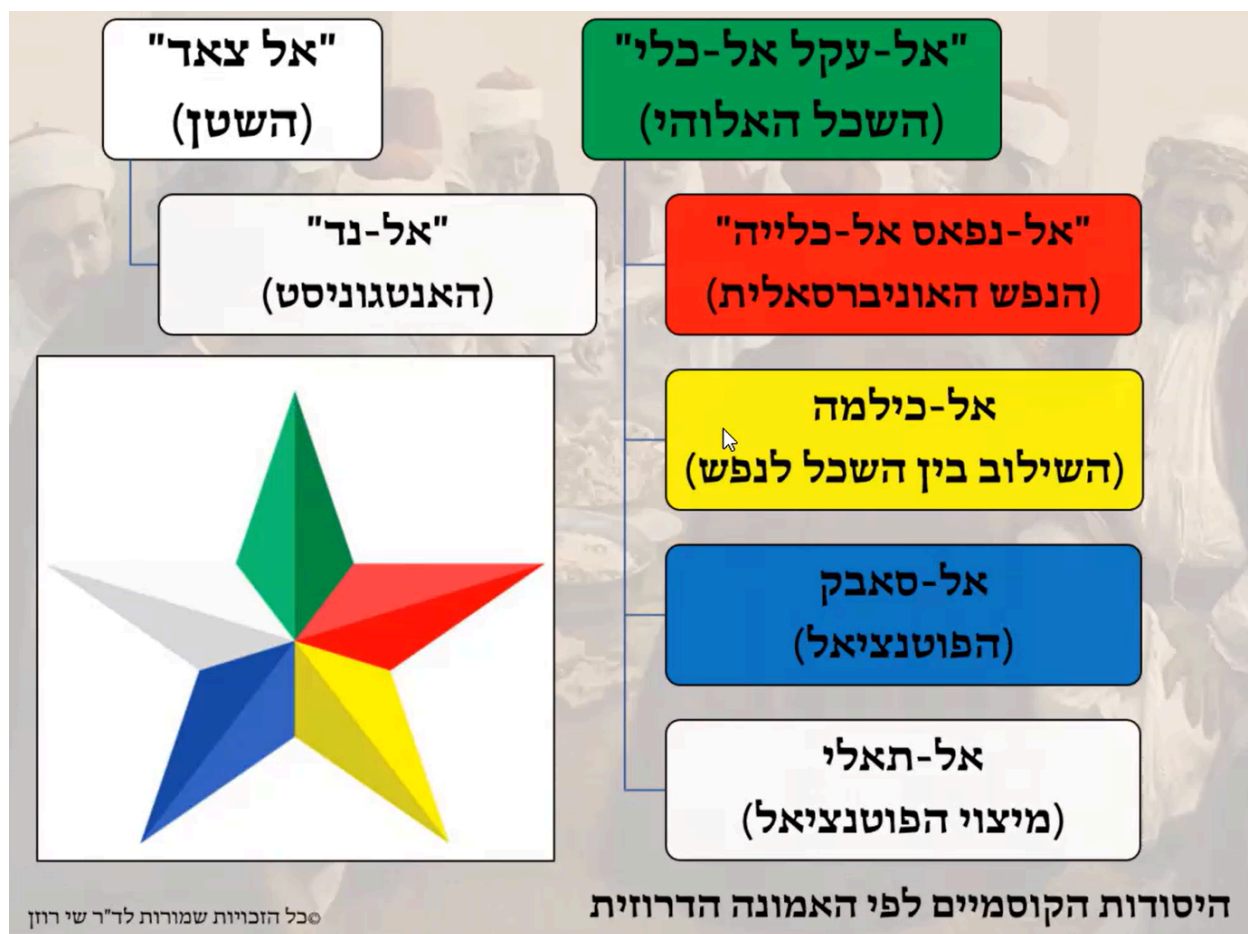
- הדת הדרוזית משלבת מסורות מוסלמיות-שיעיות, והשפעות של הפילוסופיה היוונית הניאו-אפלטונית.
- יש אל אחד שאי אפשר לתאר אותו, והוא התגלה מספר פעמים בדמות בן אנוש, למשל בדמות משה רבנו, אברהם אבינו, מוחמד, ישוע, ובפעם האחרונה בדמות הבאמר אללה.
- האל התגלה לראשונה בעולם לפני 340 מיליון שנה בירושלים. לאורך הזמן קמו נביאים שפיתחו דתות שונות לא נכונות, ולצידם היה תמיד נביא סתרים דרוזי שניסה לכוון אותם לדת הנכונה. אחד הדוגמאות היה יתרו, שייעץ למשה אבל משה לא הקשיב לו ויצר את היהדות. לבסוף היה זה הבאמר אללה שפיתח את הדת הנכונה.
- העולם נברא בידי האל בשלבים (תיאולוגיה שהושפעה מאפלטון היווני):
  - בשלב הראשון נוצר השכל האלוהי האוניברסאלי, אל-עאקל אל-כלי, וכנגד לו נוצר השטן
  - כשהשכל האלוהי והשטן התעמתו נוצרו הנפש אל כוליה (הנפש האוניברסלית) והאנטגוניסט (אל נאד).
  - לבסוף נוצרו:

▪ המילה, אל כולמה, כתוצר הזיווג בין השכל לנפש

▪ אל סאביק ואל תאלי – המקדים וזה שבא אחריו, הם האמצעים להפצת הדעת בעולם

- אל-עאקל, אל-נאפס, אל-כלמה, אל-סאבק ואל תאלי הם חמשת היסודות הקוסמיים המרכיבים את היקום.

- לפי אחת המסורות, לכל אחד מהיסודות הללו יש צבע, אחד מצבעי הדגל הדרוזי.

- הדרוזים מאמינים שמספר הנשמות בעולם (של הדרוזים) הוא קבוע ולא משתנה, וכאשר אדם מת הנשמה פושטת את הבגד (הגוף) ועוברת לבגד חדש – עיקרון גלגול הנשמות. לא כל הנשמות הקיימות נמצאות כרגע בגוף אדם בכל רגע נתון.
- בדת הדרוזית אין טקסים, אבל יש מספר הוראות, תעאלים, שמקבילים ליסודות היקום:
  - שמירת הלשון (צ'ידק א-ליסאן) – דיבור אמת, כנות, הימנעות מרכילות
  - הגנה על האחים (חיפט אלאיחוואן) – מתן עזרה לכל דרוזי שנתון בצרה
  - זניחת עמונות ישנות ועבודת אלילים
  - התנערות מהשטן
  - ייחוד האל בכל עת
  - קבלת מעשי האל
  - השלמה מוחלטת עם גזירות הנסתרות והנגלות של האל (תסלים)

מבנה החברה הדרוזית

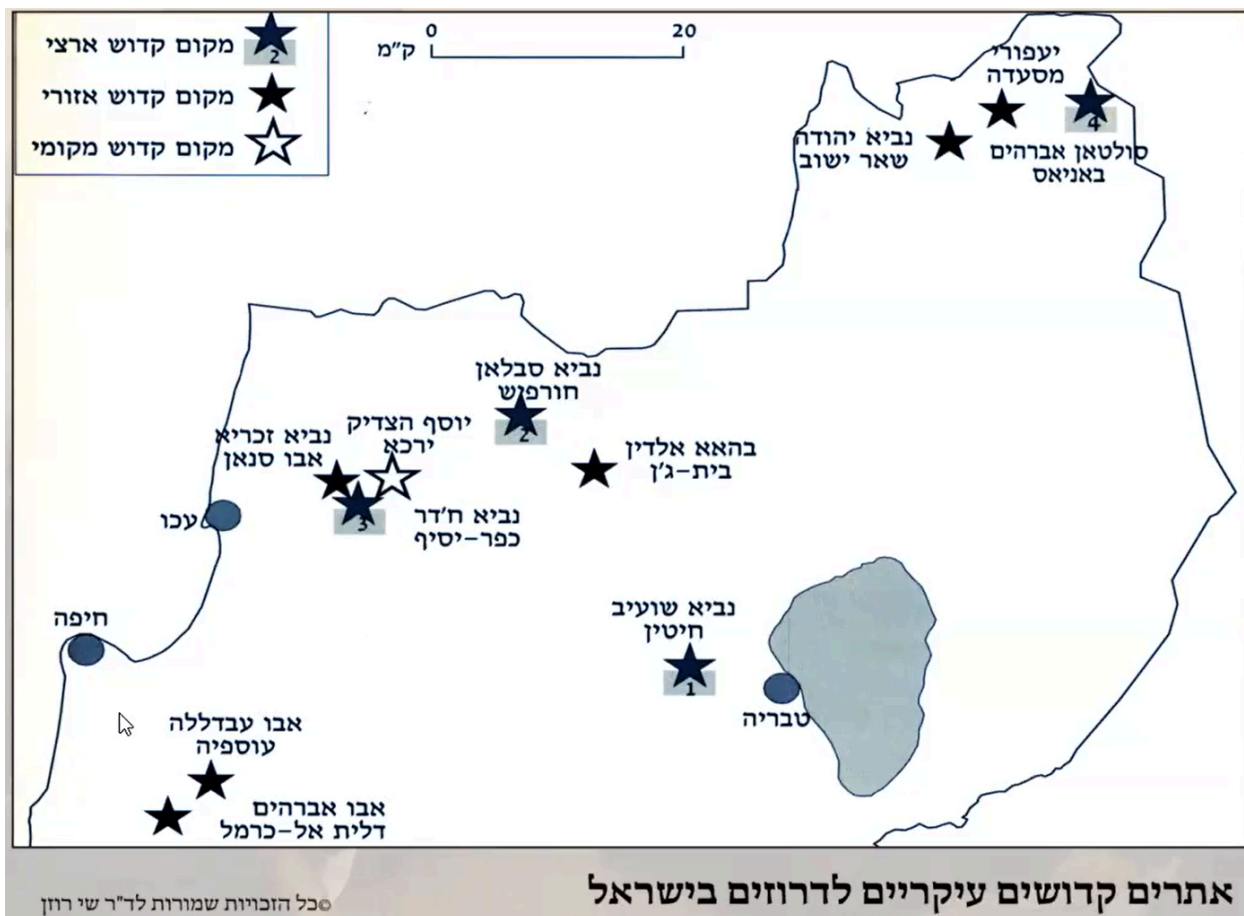
- החברה הדרוזית נחלקת לשתי קבוצות עיקריות: קבוצת חכמי הדת – העוקאלים, קבוצת ההדיוטות – הג'והאלים. לפי התפיסה הדרוזית, על מנת להכיר את האל אדם חייב ללמוד, ולא כל אדם צריך ללמוד את האמונה.
- הבחירה של אדם במסלול העוקאל קורה לרוב בגילאי ה-40, לאחר שאדם סיים את תהליך הקמת המשפחה. כיום אפשר לראות גם צעירים שמקדישים את חייהם לדת.
- מי שמתחייב להפוך לעוקאל מתחייב לצנעה, להתנהגות נאותה, לאימוץ קודי לבוש מסורתיים (שארואל רחב וכובע), להפסקת גילוח שפם וגילוח ראש, והצטרפות לפעילות תרבותית. לאחר זמן, שהאדם מוכח כראוי, הוא מתחיל לעלות בסולם הדרגות לאורך שנים רבות.
- אי אפשר לקחת מאדם את מעמדו הדתי, אבל אפשר להרחיק אותו ולהחרים אותו.
- אישה יכולה גם כן להיות עוקאל, ונשים עולות מהר למדי בסולם הדרגות. מעמד הנשים דומה למעמדן בחברה הערבית, אבל אישה שהפכה לעוקאל נהנית ממעמד דתי גבוה.
- בדרגה הכי גבוהה ילבשו העוקאל תרבוש מעוגל וכותונת פסים. מעולם לא היה דרוזי מישראל בדרגה הכי גבוהה.
- כל הדרוזים מחוייבים בנדיבות, הכנסת אורחים ועזרה לנזקקים, מוסריות, הימנעות מניבול פה ורכילות, הימנעות מאלכוהול וממלוחייה, הימנעות מהימורים, משחקי מזל, פוליגמיה ואימוץ דת אחרת או נישואים לבני דת אחרת. אם גבר דרוזי ישא אישה יהודייה למשל, הוא ימשיך להיות חלק מהקהילה, אבל ילדיו לא יתקבלו.
- העוקאל יסתפקו במועט, יתנזרו מתענוגות ויחיו חיי סיגוף, לא יענדו תכשיטים וקישוטים, לא ימצאו בחברה מעורבת (גברים ונשים), יתרחקו מאירועי שמחה שאינם מצווה, יגלחו את שיער ראשם ויגדלו שפם (לעיתים גם זקן) וילבשו לבוש מסורתי.

מקום המפגש הדתי

- מקום התפילה הדרוזי נקרא ח'ילוה ("המתוקה"), והוא מקום סודי שבו הדרוזים נפגשים לתפילה משותפת. מקום התפילה נסתר מכיוון שהדת הדרוזית היא דת נרדפת (מלבד בישראל).
- החילוה נראה כמו בית רגיל, ללא סממנים דתיים, ללא רהיטים או חפצים דתיים.
- הדרוזים מתכנסים לתפילה פעמיים בשבוע, בליל שני (ראשון בלילה) ובליל שישי (חמישי בלילה). ההתכנסות מותרת לעוקאל וג'והאל כאחד.
- בהתכנסות מתקיימת הטפה דתית, ולאחר מכן מוצאים הג'והאלים והעוקאלים עוסקים בפירוש כתבי הדת. ככל שעובר הערב מוצאים אנשים במעמדות הנמוכים יותר, עד שנשארים רק יחידים הסגולה הבכירים ביותר. הנשים משתתפות באותן התכנסויות, כאשר בין לבין הגברים יש מחיצה מבד.

אתרי עלייה לרגל דרוזים בארץ

- לדרוזים יש מספר אתרים קדושים לארץ, הקשורים עם נביאים, אידיות דתית, צדיק או דמות מופת אחרת. הדרוזים עולים אליהם לרגל על כדי להתפלל.
- אתרי העלייה לרגל הדרוזים הם:
  - נבי שועייב בקרני חיטים – עלייה לרגל ב-24/4, סביב חופשת הפסח.
  - נבי סבלאן בחורפיש – 10/9, סביב חגי תשרי.
  - נבי חאדר בכפר יאסיף – 25/1
  - נבי יעפורי ליד מסעדה – אוגוסט.

אתרים קדושים עיקריים לדרוזים בישראל

- החגים הדרוזים נחגגים לפי תאריכים לועזיים. מבחינת הדרוזים כלל אין תאריכים ברורים לעלייה לרגל, מכיוון שהעלייה לרגל יכולה להיעשות בכל תאריך. אבל במדינת ישראל נאלצו הדרוזים להגדיר תאריכים, וזאת על מנת לשרת את מערכות השלטון: צבא (חופשים לחיילים), חינוך (חופשות בית ספר) ועוד.

הדגל הדרוזי

- בדגל הדרוזי חמישה צבעים, וקיימות מספר פרשנויות למקורות הצבעים. הפרשנות האמיתית היא חלק מהדת הסודית, ולכן לא כל אחד מכיר, לרבות דרוזים.

מפצי הרת	היסודות הקוסמיים	תכונות ופרשנויות נוספות	
אדום	אבו-איברהים	א-נפס - הנשמה.	הלב, גבורה, אומץ, אהבה, אהבת הזולת.
צהוב	אבו עבדאללה	אל-כלימה - האמת הטהורה.	שמש, ידע, הארה, חיטה.
ירוק	חמזה אבן עלי	אל-עקל - השכל.	אדמה, טבע וחיים.
כחול	אבו אלח'יר	א-סבאק - הפוטנציאל, הנפש.	האמונה באל, סבלנות, סלחנות, אחווה, שמים, ים.
לבן	אבו אלחסן	א-תאלי - מימוש הפוטנציאל.	שלום, פיוס, טוהר, אור.

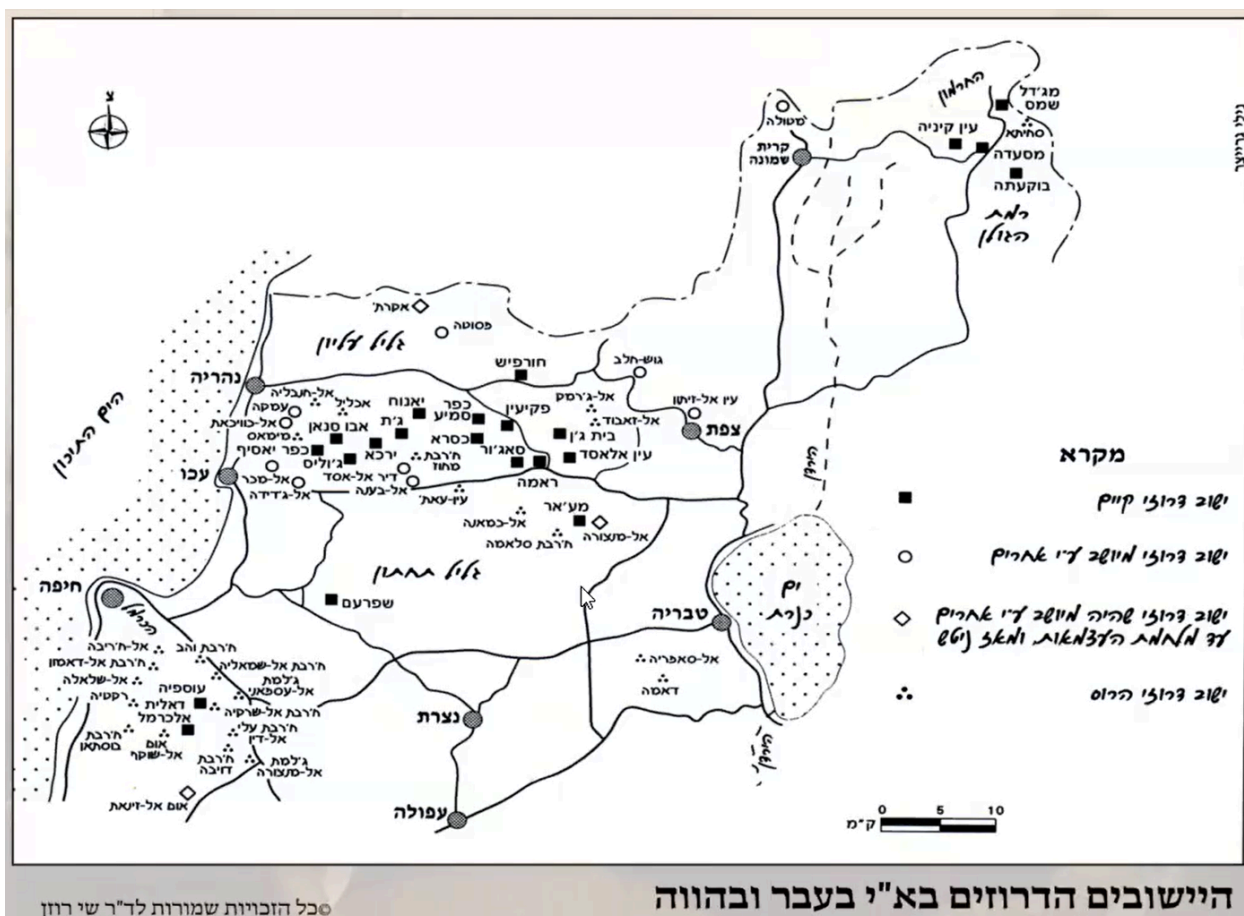
צבעי הדגל והכוכב הדרוזי

כל הזכויות שמורות לד"ר שי רוזן

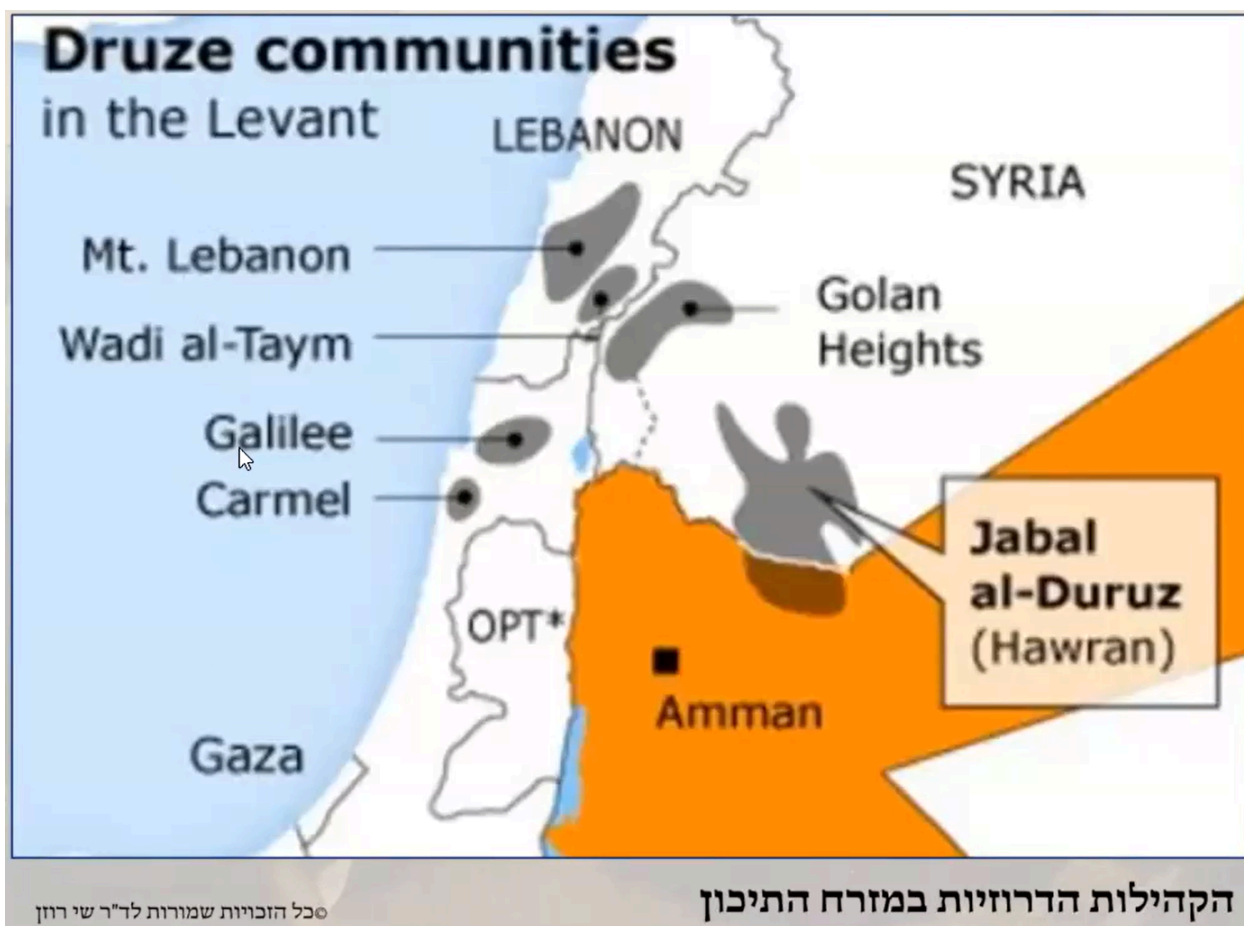
- העמודה השמאלית קשורה במסורות של מורי דרך דרוזים, ואין להם בהכרח קשר לדת.

הדרוזים במדינת ישראל

- הדרוזים טוענים שהם הגיעו לארץ כבר במאה ה-11, אולם עיקר ההתיישבות היה במאה ה-17, ימי פאחר א-דין השני, והמאה ה-18.
- הדרוזים הוכרו כאזרחי ישראל בשנים 48-49, ובשנת 57 הוכרו כעדה דתית מבחינה רשמית, במנותק מהאסלאם, והוחל עליהם חוק גיוס חובה לצה"ל.
- הדרוזים בישראל מונים כ-130,000 אנשים (1.65% מאוכלוסיית המדינה), והם מתפרסים על פני 4 ישובים בחרנו ובגולן, 11 יישובים בגליל העליון ו-20 יישובים בגליל התחתון. כ-12 יישובים מהווים הדרוזים יותר מ-95% מהתושבים.

- בעבר היו יישובים דרוזים רבים בכרמל, אולם רובם נספגו ליישובים הגדולים או נעלמו.
- רוב הדרוזים בארץ רואים את עצמם כדרוזים-ישראלים-ערבים, לפי הסדר הזה. חלקם לא רואים בעצמם ערבים כלל, ואחרים לא רואים בעצמם ישראלים.
- משקלם של הדרוזים בפוליטיקה ובכוחות הביטחון גדול משמעותית ממשקלם באוכלוסייה.
- כבר בימי המרד הערבי הגדול היה שיתוף פעולה בין ההגנה לדרוזים נגד האויב המשותף שלהם – כוחותיו של המופתי חאג' אמין אל חוסייני.
- עד שנת 62 הייתה יחידה דרוזית סדירה, יחידה 300, שרק אליה יכלו הדרוזים להתגייס. משנת 62 ואילך יכולים הדרוזים להתגייס לכל יחידה בצה"ל, ויחידה 300 נסגרה.
- כיום יש דרוזים בכל יחידות צה"ל, כולל טייסים, סטי"לים, סיירת מטכ"ל ועוד. ב-2014 עמד אחוז המתגייסים על 83%, גבוה מאחוז המתגייסים באוכלוסייה היהודית (כ-75%), ואחוז הנשואים בכוחות הביטחון כמקצוע גבוה מאוד.
- בקרב הקהילה הדרוזית יש מספר חללים גבוה, ולזכרם הקימה הקהילה שביל טיול שמתחיל בכרמל, עובר בכפרים הדרוזים בגליל ומסתיים בנבי שועייב, ונקרא "שביל הבנים הדרוזי".
- בעולם כולו בין 1,000,000 ל-2,500,000 דרוזים, מהם כ-700,000 בסוריה, בין 250,000 ו-500,000 בלבנון.

צ'רקסים (בני אדיגה)

מוצא האדיגה

- האדיגה הנו אגד שבטים שהתפתחו בקווקז, לפי המסורת כבר לפני 3,000 שנה. פירוש השם "אדיגה" הוא "איש שלם / אציל". השם "צ'רקסים" ניתן להם ככל הנראה ע"י המונגולים כשם גנאי, ופירושו "חותך חיילים".
- מוצא האדגים לא ברור, ויש תיאוריות שונות ובהם: בני עם החאת שישבו בקווקז באלף השלישי לפנה"ס, יוונים שהיגרו לקווקז, צאצאי הממלכה החיתית או צאצאי הקוזאקים. תיאוריה נוספת קושרת אותם עם ממלכת הקוזארים שהתגיירה.
- האזורים בהם ישבו בני האדיגה הוא באזור הקווקז, גיאורגיה.

סכל הזכויות שמורות לד"ר שי רחון

אזור הקווקז - גיאוגרפיה

- בקווקז היה גיוון אתני גדול, כאשר בני האדיגה הגיעו מ-12 שבטים מאזור צפון-מערב הקווקז.

- בכפר קמא עד ימינו שמות המשפחה מייצגים את שמות אותם השבטים. מה שמבחין בין השבטים הוא לבושם.
- במאה ה-6 לסה"נ התנצרו השבטים בקווקז, ובמאה ה-7 הם מתאסלמים, חלקם הופכים סונים ואחרים הופכים שיעים. לימים נלקחו ילדים נוצרים מאזור הקווקז לעבדות ונמכרים לשליטים מוסלמים, והופכים לממלכים.
- במאה ה-16 הופך הקווקז לאזור חיץ בין האימפריה העות'מאנית לאימפריה הרוסית. את מחיר המלחמה בין האימפריות משלמים הקווקזים.
- במאה ה-18 פולשת רוסיה לקווקז, ומנהלת שם מלחמה שאורכת כ-100 שנה בתמיכת השבטים הנוצריים בקווקז, בעוד שהעות'מאנים נתמכים ע"י השבטים המוסלמים בקווקז, בהם השבטים האדיגים.
- ב-21 במאי 1864 נכנעו אחרוני בני האדיגה לצבא הרוסי. התאריך שהפך ליום שמצוין את יום השואה הצ'רקסית.
- החל בשנת 1859 מתחילים הרוסים בגירוש של בני האדיגה מהקווקז, בספינות לכיוון האימפריה העות'מאנית. כמיליון וחצי מבני האדיגה מתו במהלך הגירוש. עד היום בתאריך הזה יש יום אבל ביישובים הצ'רקסים, ואי אפשר לבקר בהם.
- העות'מאנים שולחים את הצ'רקסים להתיישב באזורי הספר של האימפריה, ברחבי הבלקן כדי להילחם. לאחר תום המלחמה העות'מאנים שולחים את הצ'רקסים למזרח, לירדן, ללבנון, לארץ ישראל, כדי לחזק את שולי האימפריה.

• יש כיום שלוש קהילות צ'רקסיות גדולות:

- בירדן - ברבת עמון, עד היום הם משמשים בתפקידים במערך הביטחון הירדני ובשאר גופי ממשל ירדנים. מספר הצ'רקסים בירדן מוערך בכ-120,000 איש.
- בסוריה – בעיקר בצפון סוריה ורמת הגולן. בין היתר היישובים קונייטרה, חושנייה, עין זיוון, ביר עג'ם ועוד. סה"כ כ-30,000 צ'רקסים התיישבו בגולן, אולם הם נטשו אותם לאחר מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים (קוניטרה). כיום מספר הצ'רקסים המוערך בסוריה הוא כ-160,000 איש.
- בישראל – שלושה כפרים, בהם כפר כמא בגליל התחתון, ריחניה בגליל העליון, ובעבר גם בחירבת צ'רקס שליד פרדס חנה. סה"כ כ-4,000 צ'רקסים בישראל.

מאפייני העדה הצ'רקסית

- לצ'רקסים יש מערכת של תרבות, מסורות וכללי התנהגות שנקראת ה"אדיגה חבזה", והיא מחייבת את כל בני העדה. מערכת הכללים הללו משלבת מסורות קדומות, וכן מרכיבים נוצריים ומוסלמים סונים.
- התכונות המוערכות הם אומץ, אמינות, נדיבות וצניעות, וכן כבוד למבוגר. כמו כן האירוח הוא אלמנט חשוב.
- אצל הצ'רקסים יש מעמד שווה לאישה, ולזוג יש זכות לבקשר מהוריהם להתחתן. חתונה לא תיעשה בכפייה על האישה.
- חיזור של בחור אחרי בחורה, בהסכמה של הבחורה, נעשה ע"י טקס של חטיפה מבויימת.
- השפה האדיגית / צ'רקסית היא שפה עתיקה וקשה, ובה כ-60 עיצורים, חלקם יוצאים עמוק מהגרונ, וחלקם מחכים צלילים מהטבע.
- במאה ה-19 הפכה הפשה לכתובה, תוך שימוש באלפבת הרוסי עם תוספות.

הצ'רקסים בישראל

- כבר במהלך מלחמת העצמאות, ועם התקדמות הכוחות הישראליים, החלה התנדבות של בני העדה לשורות צה"ל, לחטיבת גולני, ולאחר המלחמה הם הועברו ליחידת המיעוטים.
- בשנת קיבלו 1958 הצ'רקסים על עצמם את חוק גיוס חובה לצה"ל. אחוז הגיוס בקהילה זהה לאחוז הגיוס אצל היהודים, כלומר כ-75%.
- הקהילה הצ'רקסית בישראל נחשבת משכילה מאוד, עם כ-85% בעלי תארים אקדמאים, לעומת 50% האוכלוסיה היהודית.
- הצ'רקסים נאמנים למדינת ישראל, אולם לרבים מהם יש עדיין חלום להקים מדינה צ'רקסית בקווקז.
- למרות מה שמקובל לחשוב, הכפר אבו-גוש אינו ממוצא צ'רקסי. אבי הכפר המקורי אכן הגיע מהקווקז, בתקופת השלטון העות'מאני, התחתן עם נשים מקומיות ומכאן הוקמה הקהילה, אבל מקורו לא מאחד מ-12 השבטים

הצ'רקסים, אלא משבט שקרוב יותר לצ'צנים. שאר אנשי הכפר הם ערבים, ללא שום קשר לצ'צנים או לצ'רקסים.

- תושבי אבו גוש התקנאו ביחס שמדינת ישראל נותנת לצ'רקסים, והחלו לטעון שהם גם צ'רקסים.